

РОЗВІДКИ

УДК 94(477) «XVIII»

Ірина Кривошея

ВІЙСЬКОВЕ ТОВАРИСТВО ГЕТЬМАНЩИНИ У XVIII СТ.

Висвітлюється проблема становлення військового товариства як частини неурядової старшини Гетьманщини у XVIII ст.

Ключові слова: військове товариство, значне військове товариство, неурядова старшина.

Термін «військове товариство» в даному випадку позначає частину неурядової старшини Гетьманщини у XVIII ст. З середини цього століття військові товариші зайняли своє місце між бунчуковими і значковими товаришами. Так було завершено еволюцію неурядової старшини Гетьманщини, яка тривала близько століття. Одразу варто зауважити різницю між військовими товаришами другої половини XVII ст. і середини XVIII ст. Суть і статус цих однакових за назвою частин неурядової старшини має досліджуватись окремо.

Історіографічний аналіз засвідчує існування певного розриву в дослідженнях з історії військового товариства як частини неурядової старшини XVIII ст. Причому неурядову старшину у XVIII ст. історики, слідуючи за Л. Окіншевичем, помилково продовжують називати значним військовим товариством.

Л. Окіншевич пише про утворення розряду військових товаришів уже в 20-х роках XVIII ст. [1, 41-46]. Він їх ототожнює зі значними військовими товаришами, які не ввійшли в це десятиліття ні до складу бунчукових, ні до значкових товаришів. Усі приклади, які наводить учений, чітко фіксують термін «значний чи знатний товариш військовий» і ніяких згадок про суто військових товаришів. Потім побіжно згадує про призначення військових товаришів з 40-х і пише, що вони були при Генеральній Військовій канцелярії та від неї добували універсали [1, 109].

О. Репан про розряд військових товаришів пише: «У 1730-х рр. існував чин військового товариша, але статус цих людей не був певним. У документах вони зустрічаються нечасто і, ймовірно, мали увійти до компутів бунчукового чи значкового товариства. Тому нижче основну увагу приділено статусу бунчукових та значкових товаришів» [2, 57-58].

В. Панащенко, аналізуючи категорію «значний військовий товариш», перескакує з початку XVIII ст. в його кінець однією узагальнюючою фразою: «Статус військових товаришів зберігався й надалі. В другій половині XVIII ст. він був майже обов'язковою сходиною для службового зростання синів генеральної та полкової старшини і бунчукових товаришів» [3, 291]. Випадає близько 50 років, протягом яких відбувалися важливі трансформації неурядової старшини.

Найточніше визначає статус та еволюцію «значного (у Війську Запорозькому) товариства» в окремі розряди неурядової старшини В. Кривошея. Проте про військових товаришів згадує як про розряд, що існував одразу поруч з бунчуковими і значковими: «...гетьмани (насамперед І.Скоропадський) замінюють знач-

---

© Кривошея Ірина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Уманської філії ПВНЗ «Європейський університет».

не військове товариство бунчуковим, військовим і значковим товариствами. Колишні значні військові товариші... залежно від ласки гетьмана отримували чин бунчукового, військового чи значкового товариша» [4, 59].

Такі висновки дослідників, що вивчали чи впритул підійшли до історії неурядової старшини, змушують пильніше придивитися до часу та етапів формування військового товариства як частини неурядової старшини у XVIII ст.

Часу, коли остаточно сформувались окремі частини неурядової старшини, передував тривалий період паралельного існування старих і нових назв, які позначали неурядову старшину. Найвпливовішою групою на початку XVIII ст. залишаються значні військові товариші. Проте поступово набувають ваги бунчукові товариші, статус яких у 10-20-х роках значно виріс. Вони витісняють у соціальній ієрархії інші категорії, і багато значних військових прагнуть отримати в цей період звання бунчукового товариша. Цьому процесу активно сприяв гетьман І. Скоропадський.

Впорядкування статусу і діяльності неурядової старшини збіглося з інтересами імперської влади, що прагнула уніфікації в межах держави. З 1723 р. І Малоросійська колегія намагається старшину поза урядами порахувати, закріпити новими компютами і взагалі збагнути її сутність, права і обов'язки. Однозначним є те, що мова йшла лише про дві категорії неурядової старшини: бунчукове і значкове товариство.

Після смерті гетьмана Д. Апостола російська влада прагне остаточно законодавчо оформити становище неурядової старшини. І в цьому процесі знову лише бунчукові і значкові товариші отримують обов'язкові універсали на звання і записуються у відповідні компюти. Колишні значні військові і військові товариші, які раніш записувалися і служили поруч з бунчуковими, в середині 30-х отримують звання бунчукового або значкового товариша відповідно до власного статусу чи статусу своєї родини.

Починаючи з червня 1734, згідно з указом правління гетьманського уряду, Генеральна військова канцелярія розіслала в усі полки укази, згідно з якими всі бунчукові товариші мали представити у канцелярію копії універсалів на звання, а ті, хто служив бунчуковим і не мав такого підтвердження, повинен був з'явитися в канцелярію для здійснення відповідного призначення. Процес затягнувся на кілька років. Неурядова старшина не бажала повторення походів 20-х та й обтяжуватись виконанням обов'язків невійськового характеру теж не поспішала. Однак влада до справи взялася ретельно, і всі бунчукові товариші протягом 1735-1739 рр. отримали патенти на звання під загрозою запису до складу значкового товариства і відправлення у цьому званні до військового походу. Значкове ж товариство остаточно виокремилось згідно з указом Анни Іоанівни у тому ж 1734 р., коли кожен з десяти полків Гетьманщини отримав чітку квоту (30 або 50) на кількість товаришів під полковим значком.

Про військове товариство ніби забули до початку 40-х років, коли знову було відновлено практику надання цього звання. У першій третині XVIII ст. військові товариші мали найменш визначений статус, результатом якого було майже повне зникнення цієї категорії неурядової старшини з документів 20–30-х років. Якщо в цей час згадується військовий товариш, то, як правило, це людина похилого віку, і звання відповідає ще поділу в значному товаристві попереднього століття. З відновленням гетьманства Д. Апостол чи Генеральна військова канцелярія, можливо, зрідка надавали звання військового товариша. У 1751 р. патенти пред'явили Кирило Троцький (4.01.1728 з сотництва новомлинського) та Іван Дем'янович (від 26.03.1731 зі знатного товариства сотні воронезької). Копії патентів не збереглися, і перевірити, хто здійснив надання і уточнити, на яке ж все-таки звання той патент (значного військового чи військового), немає можливості. Інші військові товариші, котрі вказували у 1751 та 1763 рр., що служили з 1735 чи 1736 років, патентів не показали. Їхні твердження виглядають більш ніж сумнівними і їх варто розглядати окремо.

І лише на початку 40-х років XVIII ст. починає знову масово надаватися звання військового товариша. В кінці ж 40-х років така практика вже була нормою. Проте викликала великі заперечення полковників, з-під юрисдикції яких виводилися військові товариші. Полковник миргородський Капніст цікавився в своєму донесенні, на якій підставі Генеральною канцелярією здійснювалось надання звання «військового товариша» і чому вони не підпорядковуються полковій владі. Він указував, що таких нових військових у полку 7 чоловік: «...Генеральная канцелярия сверх бунчуковых товарищей которых ныне в Малой России более двусот человек определяет вновь в войсковые товарищи не токмо мелких старшинских детей и значковых товарищей но из рядовых козаков подобием так как и бунчуковых товарищей безо всяких с полковых канцелярий атестатов, каких и в Миргородском полку имеетя семь человек, а при полку никакой службы с протчими значковыми товарищами и козаками не отправляют и от судов полковых канцелярий универсалами уволены почему обидимые от них козаки и обиватели во всяких делах принуждены ездить в Глухов верст по двести и по триста и там суда искать и с немалыми от проезда убитками а иние и [...] свой оставляют и не токмо де оніе от полковых судов отрешены но и отставных и умерших чиновников жени их по определению той же Генеральной канцелярии в полковые суди привлекать запрещены в противность прав малороссийских и по доношениям оная канцелярия о битности тех бунчуковых и протчих по подаваемых на них челобитных и полковой Миргородской канцелярии ведомих судов и употреблении войсковых товарищей в Глухове при полку с протчими значковыми товарищами резолюции не учинила, а по справке от Генеральной канцелярии в новознатные войсковые товарищи і с каких чинов...»[5, 2].

У травні 1747 р. через Сенат надійшов указ цариці про надання відповіді на запит полковника Капніста. Документи засвідчують певну розгубленість вищих інстанцій при пошуках йому відповіді. Обґрунтування лежить в площині: «... напредь сего в Малой России кроме бунчуковых товарищей войсковые были» [6, 2]. За наказом Генеральної військової канцелярії було підготовлено екстракт про військових товаришів. У ньому зібрані відомості про призначених від Генеральної військової канцелярії після смерті Д. Апостола товаришів із вказанням, з яких чинів і за чиїми рекомендаціями (див. додаток).

У своїй довідці Сенату в травні 1748 р. Генеральна військова канцелярія вказує, що військові товариші були в Малій Росії за гетьманів І. Самойловича, І. Мазепи та І. Скоропадського і тоді вони не підпорядковувалися полковій владі. І за тим прикладом генералітет із правління гетьманського уряду став нагороджувати за службу званням військових товаришів й видавати на звання відповідні универсали. Вказувалось, що ця категорія старшини разом з бунчуковими та вдовами бунчукових і вищих урядників бралася під гетьманську протекцію в минулому і на цій основі вивільнялась з-під відомства і суду полкових канцелярій та передавалася під опіку Генеральної військової канцелярії чи Генерального військового суду [6, 2].

Проте текст довідки і приклади, які наводяться, свідчать, що для чиновників канцелярії у 1748 р. уже не було різниці між військовим товаришем і значним військовим товаришем. Серед восьми наведених для прикладу в довідці військових товаришів записаний один знатний військовий. У документі лише фіксується факт існування цих категорій товариства, але спроби пояснити, чому в универсалах гетьманів вони військові, а в монарших грамотах значні військові, не робиться. Зрозуміло, що для прикладу було взято поверхову вибірку, адже напевне в канцелярії було достатньо документів для ширшої аргументації. Акцент в поясненні робиться на традиції існування інституту військових товаришів за попередніх гетьманів. Основну ж увагу і в цьому випадку приділяють бунчуковим товаришам, оскільки їх статус легко підтверджувався недавніми (1734 р.) документами, в яких про військових не йшлося зовсім.

Особливу цінність має відомість про військових товаришів по полках, складе-

на на вимогу Генеральної військової канцелярії у 1748 р. Вона включила 79 військових товаришів, про кожного з яких вказується, в якому році і на підставі чого отримав звання. Якщо порівняти дану відомість з іменним списком 1751 р., в якому записані 85 товаришів, неважко помітити, наскільки відповідальніше склався попередній. У 1748 р. усі записані представили відповідні патенти, а у 1751 з 85 товаришів 24 патент не представили. Порівняння списків дає підстави вважати більш ранній достовірнішим щодо часу отримання звання і підстави для цього. Згідно з відомістю 1748 р., перші надання датовані 1740 р. і таких 6. Найбільша кількість надань здійснена у 1741 р. – 20, у 1742 – 16, 1743 і 1744 рр. – по 9, у 1745 – 3, 1746 – 9, 1747 – 4 і у 1748 – 2.

Як бачимо, пік надань до 1748 припадає на 1741-1742 рр. Показова й картина щодо підстави для надання звання військового товариша. Найчастіше – 32 (40,5%) – звання отримували колишні значкові товариші за службу, 20 (25,3%) чиновницьких дітей, 13 (16,5%) військових канцеляристів, 11(14%) козаків і обивателів, які збирали податки, 2 простих козаки та 1 запорожець (3,7%). З 79 у 38 випадках чітко прописано, що звання надається за заслуги предків (зрідка при цьому згадується і власна служба). У 6 випадках надання здійснене як винагорода за службу батька військовим товаришем.

Особливої уваги заслуговує факт надання звання у половині випадків як винагорода за службу предків. Покликатися на заслуги предків при поданні клопотання про надання вищого звання було традиційним і визнавалось владою достатньою підставою для призначення. У наступні десятиліття, що значно краще задокументовані, кількість покликань на службу предків зростає. Складаючи «сказку» про службу, подаючи донесення для атестата чи інших документів, претенденти завжди наголошували перш за все на предківських заслугах. Заувага про економічну спроможність, що була важливішою підставою для надань у попередню добу, поступово витісняється заслугами своїми і предківськими. Це – віддзеркалення складного і тривалого процесу переходу неурядової старшини з розряду, що служив з населеної маєтності до службового, чиновного розряду шляхетства. Завершилися вказані процеси у 80-х роках, коли українську шляхту зрівняли в правах з російським дворянством [1,89].

Варто також звернути увагу на високий відсоток (14%) надань звання військового товариша відкупщикам, збирачам податків. Особливо часто, як свідчать «сказки» військових товаришів, складені в 50-60-х роках, званням нагороджувались за «значне» поповнення скарбу.

Повернення до надання військового товариша, з одного боку, засвідчує силу традицій, а з іншого – показує процес становлення неурядової старшини на новому історичному етапі. Різниця в становищі бунчукового і значкового товариства була дуже суттєвою і тому завдяки низці об'єктивних і суб'єктивних обставин у структурі неурядової старшини й утворюється проміжна ланка у вигляді військового товариства. Однією з найвагоміших причин було бажання частини значкового товариства і дітей урядників вийти з-під юрисдикції полковників.

Ще одна частина, з якої формувалося нове військово товариство, – це старе значне військово товариство, яке волею обставин так і не отримало підтвердження звання бунчукового товариша. Такі товариші мали окремий статус і писались військовими ще до початку відновлення масового надання цього звання.

Розглянемо ситуацію на прикладі Ніжинського полку. В іменних відомостях Ніжинської полкової канцелярії про відправлене в похід і залишене вдома товариство за 1739 р. окремо записані 8 військових товаришів [7, 4]. З них двоє (П.Заруцький і А.Росновський) до цього і надалі фіксуються серед бунчукового товариства. А інші заслуговують на увагу. Федір Козловський у пізніших документах як дату офіційного отримання звання вказує 1740 р. І.Дем'янович мав універсал на звання, датований 26.03.1731, і записаний як військовий товариш у 1740, 1741, 1751 рр. Четверо інших – К.Острожський, М.Петрункевич, А.Гондзеровський та Г.Довгеля – підтверджувальних універсалів не мали ще й у 1751 р. П'ять останніх

товаришів узагалі не фіксуються в числі військового товариства полку в 1748 р. А у 1751 р. записуються всі. Постає питання: у 1748 р. вони проігнорували запис до числа товариства чи їх випустила з виду полкова влада? Можливі обидві причини. З одного боку, ті 6 військових товаришів у 1739 р. однозначно належали до старовинного значного товариства. Костянтин Острозький у 1735 р. записаний серед тих, які називалися бунчуковими, але бунчуковими не служили й універсалів не мали, того року були в поході [8, 7]. Мабуть, він так і не отримав універсал на бунчукового товариша, тому згодом записаний серед військових. У 1751 р. Острозький не може представити патент на звання, лише вказує, що був господарем гетьманських маєтностей, управителем Шептаківської волості, а у 1763 р., найімовірніше, дата надання (1735 р.) записана з його слів. Інші військові товариші, записані в 1739 р., також вважалися військовими товаришами за старовинними розрядами і не мали патентів у 1751 р.

З іншого боку, полкова влада, складаючи списки у 1748 р., імовірно, керувалась при визначенні військових наявністю підтверджувальних документів. Це пояснює відсутність цих товаришів у списках 1748 р. Наступні списки 1751 р. включали всю старшину – урядову й неурядову. Тому старовинне товариство вже не ризикнуло проігнорувати запис, а навпаки, всіляко нагадувало про себе полковій владі. Традиції шанувались, їх знали як старшину, а оскільки офіційних документів на звання вони не мали, то й записані як товариші без патентів. У тому ж 1751 р. серед військових товаришів Ніжинського полку записаний Кирило Троцький, який представив документ, датований 4.01.1728 р. У жодному з попередніх списків він не фіксується. Мабуть, уже був доволі старим і не служив тривалий час. Певною мірою це підкреслює значення різноманітних списків неурядової старшини, що почали укладатися з відновленням гетьманства. Навіть ті, хто до того ігнорував владу і службу, поспішили про себе нагадати, щоб не втратити високий соціальний статус. Серед таких у Ніжинському полку бачимо Петра Темрянського – військового товариша у 1740 р. [9, 7], відсутнього у списках 1748, у 1751 р. серед тих, хто без патента; Григорія і Якова Довгель – військових товаришів у 1739-40 рр., не записаних у 1748, у 1751 р. без патента; Дем'яна Курського (Крутського) – військового товариша 1741 р., не записаного в 1748 р., у 1751 р. серед тих, хто без патента, а у 1763 р. представив універсал на звання 1752 р. Останній приклад дуже показовий. Старовинне значне військове товариство змушене визначитись і отримати відповідні універсали.

Варто звернути увагу, що в середині XVIII ст. це вже зовсім інші «військові товариші». Це чиновники, які мають мало спільного з товариством XVII ст., що було частиною традиційної для Гетьманщини станової групи, яка служила з населеної маєтності. Хоча, фактично і в цей період, військові товариші продовжують служити з власних маєтків, що показує існування тривалого перехідного періоду до чиновного характеру служби старшини в Гетьманщині.

Повернемося до відомих списків військових товаришів 1751 та 1763 рр. У списку 1751 р. найраніші надання 1728, 1731, 1736, 1739 та 1740 рр. (по 1 кожного року), у 1741–1742 – 11, 1743 – 5, 1744 – 4, 1745 – 8, 1746 – 10, 1747 – 1, 1749 – 4 і у 1748, 1750-1751 рр. надання не зафіксовані. Разом 59, що в сумі з тими, хто не надав патентів, майже збігається із загальним числом. Навіть попри відсутність частини патентів, пік надань все-таки припадає на 1741-1742 рр. Картина підстав і з якого чину така: зі значкових товаришів – 32, з військових канцеляристів – 9, з дітей чиновників – 9, з козаків, що збирали податки, – 3, з рядових козаків – 6, з урядників – 5, запорожців – 3, з господарів гетьманських маєтностей – 2. Всього – 69. Розбіжність у цифрах пояснюється додатковою інформацією в категорії без патентів. Біля таких товаришів інколи записано, з яких чинів отримали звання військового.

Отже, хоча увагу привертають надання у 1728-1739 рр., про які мова вже йшла вище, очевидною датою початку відновлення масового надання звання військового товариша можна вважати 1740-1741 рр.

полки	Ніжин	Лубни	Стародуб	Чернігів	Полтава	Гадяч	Київ	Переяслав	Миргород	Прилуки	всього
1748	22	9	5	9	11	4	4	3	5	7	79
1751	28	10	3	6	10	4	5	5	4	10	85
1763	34\35	38	32	25	23	23	19	17	15	12	238\239

Кардинальні зміни кількості надань починаються з відновленням гетьманства. Збережені й опубліковані списки військового товариства 1763 р. Згідно з цими списками число цієї категорії товариства сягнуло 238 (239).

Списки військових товаришів 1763 р. використовували у своїх працях дослідники Л. Окіншевич та В. Панашенко. Л. Окіншевич звертав увагу на кількість по полках та вік старшин [1, 92-93,96]. Нас цікавить перш за все аспект часу надання звання-чину «військовий товариш». З 239 товаришів 37 не представили «сказок» і не підтвердили універсалами надання. З решти єдине надання до 1740 р. фіксується у 1735 р. і те не підтверджене патентом у 1751 р. Та й чи є підтвердження у 1763 р., з документа не зрозуміло. Це військовий товариш Костянтин Острожський, про якого вже йшла мова вище. Починаючи з 1740 р., динаміка надань така: 1740 – 3, 1741 – 4, 1742 – 6, 1743 – 3, 1744 – 2, 1745 – 8, 1746 – 9, 1747-1748 – без надань, 1749-1750 – по одному, 1751 – 19, 1752 – 11, 1753 – 1, 1754 – 4, 1755 – 3, 1756 – 9, 1757 – 30, 1758 – 14, 1759 – 7, 1760 – 34, 1761 – 25, 1762-1763 – надання не фіксуються.

Як бачимо, пікові роки надань 1751, 1757, 1760-61 рр. Відмічається розбіжність з піками по списках за 1748 і 1751 рр., де такими роками були 1741-42 рр. Персональне порівняння списків дещо прояснює ситуацію. Серед тих, хто не подав «сказок», якраз значна частина товаришів, що отримали чин у 1741-42 рр. Також варто враховувати фактор смертності. Більша частина товариства у 1763 р. доволі молода, а значить військові товариші 1741-42 рр. могли вмерти або перейти в категорію абшитованих і були замінені молодими. У 1763 р. у Гетьманщині було 58 абшитованих військових товаришів і 32 «тих, що не служать, хоча й мають можливість» [1, 92].

Фактично спостерігаємо активізацію надань з відновленням гетьманства. У 1751-1752 рр. звання отримало 30 чоловік. Потім 30 універсалів за 1757 р. Чому якраз цього року така велика кількість, мабуть, варто дослідити окремо. У 1758 р. з 14 надань 12 здійснено в одному полку – Гадяцькому майже одночасно. За службу нагородили власників селітерних заводів. На жаль, у документі 1763 р. не зафіксовані підстави для надань, як то було у 1748 і 1751 рр. Проте зрозуміло, що в 50-60-х роках XVIII ст. військово товариство вже займало чітку нішу в соціумі Гетьманщини. Мало визначені права і обов'язки, які робили статус військового товариша дуже привабливим для значної частини населення, що й призвело до різкого зростання кількості цієї категорії товариства (з 85 у 1751 до 239 у 1763). Разом з тим для такого різкого зростання були й інші причини. Зокрема, традиційна служба товариства з власних маєтків давала можливість гетьману широко використовувати військових товаришів на благо власне і держави. Судячи з обов'язків військових товаришів, служба займала доволі багато часу і власних ресурсів, хоча й не йшла ні в яке порівняння зі службою значкового товариства, більше схожу на відверту експлуатацію.

Отже, в результаті тривалої еволюції, особливо в першій третині XVIII ст., верхню сходинку в ієрархії неурядової старшини посідає бунчукове товариство, нижню – значкове. Військово ж товариство зайняло свою проміжну ланку між бунчуковим та значковим у 40-х роках XVIII ст.

З середини 60-х років XVIII ст., з ліквідацією гетьманства, настає новий етап у розвитку неурядової старшини. Обмеження на чисельність товариства фактично вже не діють. Отримують патенти на звання значкового чи військового товариша різні категорії населення Гетьманщини. З кінця 50-х, а особливо в 60-х роках, все частіше звання військового товариша отримує багата міщанська верхівка. Колишні війти та бурмістри або їхні діти отримують підтверджувальні документи, входять до числа неурядової старшини, одночасно звільняючись, у зв'язку з новим стату-

сом, від сплати численних податків. Часто війти великих міст, отримавши чин військового товариша, продовжували виконувати свої прямі обов'язки. Поєднання звання товариш того чи іншого гатунку із займанням певного старшинського уряду також стає з цього часу звичною практикою. Друга Малоросійська колегія з часу свого виникнення здійснювала численні призначення такого типу. Еволюція неурядової старшини протягом останньої третини XVIII ст. і її входження до складу російського дворянства має бути предметом окремого дослідження.

Додатки:

Документ 1

[16.05.1748]

[арк. 3-12]

Екстрактъ по учиненнымъ в войсковой Генеральной Канцеляріи о войсковихъ товарищахъ справкамъ

В Указѣ Ея Императорского Величества из Правительствующего Сената 747 году мая 2 д: по доношенію полковника миргородского Капниста полученомъ между инимъ по «2» пункту повелено:

Генеральной войсковой канцеляріи справится и прислать в Сенатъ ведомость напредъ сего в Малой Россіи кромѣ бунчуковыхъ войсковіе товарищи были и в которыхъ кто годахъ и с какого званія, и ннѣ кто іменно, і в которыхъ кто годахъ послѣ Гетмана Апостола в тѣ войсковые товарищи тою Канцелярею, и с какихъ же чиновъ, по рекомендаціямъ ли и с полковихъ Канцеляріи опредѣлени, и для чего оные, також и бунчуковые товарищи, и отставныхъ старшинъ умершихъ чиновников жены от вѣдомства и суда в полковой Миргородской Канцеляріи отрѣшены, и по доношенію оногo Капниста о бытіи онымъ бунчуковымъ товарищамъ и протчимъ вѣдомымъ судомъ в полковой миргородской Канцеляріи и о потребленіи в службу решения не учинено.

А по справке в Войсковой Генеральной Канцеляріи за дѣлами явилось: яко в Малой Россіи напредъ сего за гетмановъ Самойловича и Скоропадского войсковіе товарищи были яко то:

Данило и Иванъ Лесниціе, которыхъ в унѣверсалахъ на маестности імъ данныхъ в 1682 году от гетмана Самойловича, а 1719 году от Гетмана Скоропадского оныхъ Лесниціихъ упомянуто войсковыми товарищамы

Андрѣй Лизогуб в 1708 году

Афанасій Грушинскій в 1718 году

Яковлевъ синъ Рубецъ в 1712 году

в Высокомонаршихъ Грамотахъ данныхъ імъ на владѣніе сель и деревень написаны знатными войсковыми товарищамы:

Семень Лизогубъ в 1704 году по Унѣверсалу гетмана Мазепи так и в Унѣверсале гетмана Скоропадского в 1709 году написанъ знатнымъ войсковымъ товарищемъ

Стефанъ Леонтиев по Унѣверсалу гетмана Скоропадского в 1717 году даномъ, который и гетманомъ Апостолом в 1732 году іюле 18: сконфірмованъ былъ войсковымъ товарищемъ и найдовался в протекціи оныхъ Гетмановъ и тѣми унѣверсалами повелено, чтоб до него полковникъ с старшиною и никто дѣла не імѣлы, а кто імѣтеметъ до него какую претенсію, тотъ іскаль бы суда у оныхъ Гетмановъ

По Унѣверсалу умерлого гетмана Скоропадского в 1710 году генваря 11 д: Иванъ Ханевскій былъ войсковымъ товарищемъ в протекціи гетманской которому тѣмъ унѣверсалом велено в определеніе войсковихъ служб дабы до него никто не імѣл дѣла, и до суда непритягаль, а кто імѣтеметъ до него претенсію, тотъ вѣдает с нимъ в судѣ войсковомъ Генералном; а с какихъ кто чинов в том званіи найдовались в Генеральной войсковой Канцеляріи справится нѣ по чину:

Тажо об оставшихся во вдовствѣ старшинскихъ женахъ явилось: что в прошедшомъ 1729 году ноября 11 д: за гетмана Апостола удовствующая сотникова полку Прилуцкого Іваницкая Анастасія Григоріева Волошинова з домомъ ея по данномъ ей Унѣверсалу принята была в протекцію гетманскую, и до оной бы пол-

ковникъ прилучкій и никто никакова не імѣлъ дѣла, а ежели кто какую претенсію імѣлъ тотъ апелювалъ бы до Гетмана, и искалъ бы сатисфакціи о томъ в Унѣверсалѣ предложенной.

А по умертвіи гетмана Апостола в бытность в Правленіи Гетманского Уряду умершого генерала князя Шаховского в 1734 году по силѣ данному Правленію Гетманского Уряду інструкціи всякіе в Малой Россіи до гетманского Уряду принадлежащіе устроятъ порядки іюня 5 дня посланными из войсковой Генеральной Канцеляріи во всѣ малороссійскіе полки Указами велено какіе бунчуковіе товарищи імѣють на званіе свое Унѣверсалы данніе імѣ от преждныхъ гетмановъ с тѣхъ точніе копіи прислать в войсковую Генералную Канцелярію для вѣдома, а которые на то бунчукового товариства званіе Унѣверсаловъ гетманских не імѣють, а называются бунчуковыми товарищами тѣ пріездили в Глуховъ и явилися в войсковой Генеральной Канцеляріи для опредѣленія.

И потому с полковъ малороссійскихъ присланны в войсковую Генералную Канцелярію копіи Унѣверсаловъ данныхъ разнымъ бунчуковымъ товарищамъ на то ихъ званіе от прежде бывшихъ гетмановъ Скоропадского и Апостола в 1717, 1718 и 1733 годахъ, которыми повелено онымъ бунчуковымъ товарищамъ служить войсковую службу под знакомъ войсковымъ бунчукомъ, и до нихъ полковникамъ и старшиною никакого дѣла не имети, а ежели кто імѣеть какую претенсію, с техъ искать сатисфакціи у нихъ гетмановъ, а которые не імѣли Унѣверсаловъ, а іменовались бунчуковыми товарищами какъ по справке з дѣломъ явилось, потому что в числѣ бунчуковыхъ товарищей в разныхъ походахъ служили, и оные живучи в еднихъ дворахъ нераздѣльно з братами своими імѣющими на званіе бунчукового товариства гетманскіе Унѣверсалы, другіе что деды и отцы ихъ прежде были бунчуковыми товарищами, тѣхъ за явкою в войсковую Генералную Канцелярію по ихъ прошеніямъ опредѣлено в бунчуковіе товарищи, и даны імѣ на основаніи преждныхъ гетманскихъ Унѣверсаловъ на то званіе Унѣверсалы.

А что полковникъ Капнисть минувшого 747 году мая 7 дня доношеніемъ в войсковую Генералную Канцелярію представлялъ требуючи о употребленіи войсковыхъ товарищей в полку Миргородскомъ жителствующихъ шести человекъ в указаніе наряды и по дѣламъ от полковой канцеляріи между значковими товарищи опредѣленія и в резолюцію Указа: от мая от 11 дня: и оному полковнику посланъ Указъ, что о употребленіи и дѣламъ всякимъ войсковыхъ товарищей в полку Миргородскомъ жителствующихъ состоящихъ в особливомъ вѣдоме Генеральной Канцеляріи

Оная Канцелярія опредѣленія учинить не імѣеть, но якъ в другихъ малороссійскихъ полкахъ жителствующихъ войсковыхъ товарищей по Указу Генеральной Канцеляріи за необходимостію егда значковихъ товарищей таковыхъ на кои бы Комісарскую должност повѣрит можно не достанеть, тогда к той должноти за выборами ассигновать представляет в войсковую Генералную Канцелярію к опредѣленію, такъ и онъ полковникъ Капнисть за недостаткомъ в его полку таковыхъ значковихъ товарищей імѣеть представлять за выборами ихъ войсковыхъ товарищей в томъ званіи битъ достойныхъ, по чему в Генеральной Канцеляріи надлежащее опредѣленіе воспослѣдуетъ.

И тѣ все войсковіе и бунчуковіе товарищи и отставныхъ старшинъ и умершихъ чиновниковъ жены ежели которые в протекцію гетманскую приняты были, и імѣли в вышеписанной силѣ Унѣверсалы, от вѣдомства и суда полковихъ канцелярій по тѣмъ же прежднимъ гетманскимъ обыкновениямъ и даннимъ Унѣверсаламъ отрѣшены, и вѣдомы судомъ и росправою в войсковой Генеральной Канцеляріи или в судѣ войсковомъ Генералномъ.

Канцеляристь Василь Туманский

Вѣдомость учиненная за силу Височайшего Ея Императорскаго Величества правительствующаго Сената указа о войсковихъ товарищахъ кои послѣ гетмана Апостола Генеральною войсковою Канцеляріей произведени, а кто имянно и в которыхъ годѣхъ и з какихъ чинов опредѣлени о томъ явствуетъ ниже 1748 году мая 16 дня

В полку Миргородскомъ	
Кто іменно	В которихъ годѣхъ и с какихъ чиновъ
Данило и Михайло Лазаревичи	1741 года з чиновничихъ дѣтей за служби дѣда ихъ бывшаго сотникомъ а после обознимъ полковимъ миргородскимъ и отца батька и ихъ самихъ у званіи значковихъ товаришей, и что домъ ихъ осиротѣлий полковникъ миргородский Капнисть отягощаетъ мать их Анна Василіева Родзянковна принята под протекцію Енеральной войсковой Канцеляріи, а синов ея Данила и Михайла Лазаревичов опредѣлено в войсковие товарищи
Яков Зарудній	1744 года з канцелярист войскових за служби дѣда его судіи полкового миргородского також и его самого бывшаго в разныхъ походахъ яко и за показаніе в войсковой Енеральной Канцеляріи служби и по атестату полковника миргородского Капниста
Стефан и Кирило Волевачи	1744 году с чиновничихъ дѣтей, Асаул полковій миргородскій Антон Волевач бил челомъ очиняючихся нестерпимихъ ему Антону Волевачу от от недоброхотства полковника миргородского Капниста обидахъ и другихъ озлобленихъ и снамъ его Стефану и Кирилу и просил за долготѣние его служби от того чина отставки а сновъ его о принятии от нестерпимихъ обидъ в протекцію Енеральной войсковой Канцеляріи, и потому онъ Асаулъ от служби уволенъ а сны его вишепомянутіе приняты под протекцію Енеральной войсковой Канцеляріи в войсковіе товарищи
В полку Прилуцкомъ	
Василь Шнурчевскій	1740 р. з обивателей полку Прилуцкого за собираеміе всякіе денежніе и провиантовіе с полку Прилуцкого даніе ему Шнурчевскому на три года у откуп з немалою казенною прибеллю доходовъ такожъ за бытія его у 1737 и 1739 годѣхъ полковимъ Прилуцкимъ зборщикомъ опредѣленъ в войсковие товарищи.
Федор Македонскій	1742 года з значковихъ товаришей за отправленіе имъ самимъ с 734 года в томъ званіи по 742 годъ службы
Стефанъ Прокоповичъ	1742 году за отправленіе дѣдомъ его Семеномъ Федоровичемъ в чинахъ Асаулства и обозничества Полковихъ Прилуцкихъ а отцемъ его Захариемъ Прокоповичемъ в числѣ бунчуковихъ товаришей и имъ самимъ з 1739 по 1742 года службы

Демянь Язловецкій	1742 году з сотеннихъ старшинъ за отправленіе отцемъ его и имъ самимъ войсковіе службы
Андрей и Иван Мазараки:	1745 году из чиновничихъ дѣтей за отправленіе дѣдомъ ихъ в чину Асаулства полкового Прилуцкого а отцемъ в числѣ войскового товарищества и ихъ самихъ службы
Яковъ Григорашъ	1746 году з значковихъ товарищей по предявленному от него унѣверсалу данному 1729 году ноября 11 дня матери его вдовствующей сотниковой Іваницкой Анастасіи Григоровой Волошиновой от умершего Гетмана и кавалера Данила Апостола о принятіи Ея з дѣтьми в особливую протекцію Гетманскую також и за отправленіе имъ самимъ Григорашемъ в числѣ значковихъ товарищей службы
В полку Чернѣговском	
Николай Соколовский	1741 года з войсковихъ канцеляристь за службу отправленню чрезъ десять лѣтъ при Генеральной войсковой Канцеляріи в должности канцелярской
Петро Войцеховичъ	1741 году з войсковихъ канцеляристь за отчески службы и его при Генеральной Канцеляріи в доолжности канцелярской отправленіе
Никита Мандрика	1741 году за отчески и егосамого службы
Василь Полонѣцкий	1741 году з войсковихъ канцеляристь за отчески службы и его при Генеральной Канцеляріи в доолжности канцелярской отправленіе службы
Іванъ Паскевичъ	1741 года з асауловъ войска сѣчового Запорожского за службу его во многих походах отправленную
Тихонъ Костантиновичъ	1743 году з значковихъ товарищей за отправленную имъ во многих походѣхъ службу пожалованъ в отставку
Алексѣй Крупянский	1743 году з откупщиковъ полку Киевского
	надлежащих с одного полку в скарбѣ войсковий доходовъ за учиненное имъ в казну приращеніе сумми
Іванъ Шнурчевский	1744 году з откупщиковъ полку Киевского за учиненное в казну приращеніе
Дмитрій Сочковъ	1744 году с канцелярскихъ служителей за отчески и его Сочкова в Полтавскомъ полку при полковихъ дѣлахъ отправленіе службы
В полку Стародубовском	
Лукашевичъ Кирило	1740 году з канцеляристь войсковихъ за отправленіе при Генеральной войсковой Канцеляріи службы
Федор Чернацкий	1741 году за отправленіе дѣдомъ и отцемъ его в походахъ такожъ и его самого при Генеральной Канцеляріи в званіи канцелярскомъ чрезъ пять лѣтъ в походѣ службы

Василь Соболевский	1741 году за отчески войсковіе и его самого при Генеральной Канцеляріи чрез пять лѣтъ службы
Павель Фіялковский	1742 году ради Височайшего всеторжественного Коронованія и многолѣтнего и благополучнѣйшего Ея Императорскаго Величества Государствованія и за отправленіе отцемъ его в походахъ службы
Иванъ Файковский	1744 году з канцеляритесь войсковихъ за отправленіе отцемъ его в многихъ походахъ и его самого при Генеральной Канцеляріи чрезъ шесть лѣтъ службы
В полку Лубенскомъ	
Дмитро Костирка	1742 году з значковихъ товарищей за многолѣтнею его службы
Кондрат Гарнага Матвей Липай Гаврило Григоровичъ Василь Звинигородский	1742 году с козачего званія за держаніе навѣрѣ надлежащихъ до скарбу войскового доходовъ с полку Переясловского и за оказанное приращеніе зборовъ до скарбу войскового казни
Григорій Яненко	1743 года з значковихъ товарищей по атетстату о службахъ его Господина Генерала Фелдмаршала и Кавалера Графа фон Лессія 738 году данному
Иванъ Александровичъ	1744 году з значковихъ товарищей за долголѣтніе его службы
Григорій Свѣрский	1744 года з войсковихъ канцеляристь за службы его при войсковой Канцеляріи
Климъ Пѣщанский	1746 году з значковихъ товарищей за службы его
В полку Гадяцкомъ	
Иванъ Грабянка	1741 года в награжденіе вѣрнихъ войсковихъ предка его бывшего полковника Гадяцкого Григорія Грабянки службы из значковихъ полку Лубенского товарищей
Иванъ Кирста	1741 году за доброрадетелніи войсковіе службы також ъ содержаніе в томъ Гадяцкомъ полку откупу с приращеніемъ казенной прибелѣ из значковихъ того Гадяцкого полку товарищей
Ананій Неделка	1745 году за вѣрніе и долговременніе отца его Данила Неделки которий в Гадяцкомъ полку былъ сотникомъ и его самого Ананія Неделки войсковіе службы из значковихъ полку Гадяцкого товарищей
Яковъ Махота	1746 года за вѣрніе дѣда и отца и его самого Якова Махоти знатніе войсковіе службы из значковихъ полку Гадяцкого товарищей
В полку Переясловскомъ	
Семень Копцевичъ	1742 году з войсковихъ канцеляристь за отправленіе имъ при Генеральной Канцеляріи службы
Иванъ Шаркевичъ	1746 году з значковихъ товарищей за службы дѣда и отца и его самого

Петро Кандиба	1746 году з значкових товарищей за служби прадѣда дѣда отца и его самого
В полку Нѣжинскомъ	
Григорий и Федор Козловскіе	1740 году з чиновних дѣтей отца ихъ войскового товарища за служби отца их и их самихъ
Никита Козелский	1740 году з значкових товарищей Нѣжинского полку за служби им оказанніе
Павел и Дмитрий Нестеровичи	1741 году з значкових товарищей по атестату Господина Генерала Фелдмаршала и Кавалера Графа фон Лессія и протчего Генералѣтета
Василь Купчинский	1741 году з атаманства городского Воронѣжского за служби отца и его самого
Андрѣй Огиевский	1741 году з войскових канцеляристъ за служби отца и его самого
Леонтий Шликевичъ	1741 году с рядовихъ сотнѣ Глуховской козаковъ за служби отца и его самого
Стефанъ Гацукъ	1741 году з значкових товарищей по атестату Господина Генерала Фелдмаршала и Кавалера Графа фон Лессія
Іванъ Пуховичъ	1742 году з рядових козаковъ сотнѣ Глуховской за его служби
Сава Зѣнченко	1742 году з значкових товарищей полку Нѣжинского за его служби
Василь Трофимовичъ	1742 году з значкових товарищей полку Нѣжинского за служби дѣда и отца его
Романъ и Яковъ Трофимовичи	1742 году з значкових товарищей полку Нѣжинского за ихъ служби
Ефимъ Филоненко	1745 году з шафарей Генералной войсковой Артилеріи за служби дѣда и отца его
Петро Трофимовичъ	1745 году з войскових канцеляристъ за служби отца его
Петро Коробка	1746 году з значкових тоарищей полку Нѣжинского за служби дѣда и отца и его самого
Гордѣй и Іванъ Василенки	1746 году з чиновничих дѣтей отца ихъ войскового товарища за служби отца и ихъ самихъ
Євстратъ Савичъ	1747 году з чиновничихъ дѣтей за служби отца его войскового товарища и его самого
Федоръ Тихоновичъ	1747 году з значковихъ товарищей полку Нѣжинского за служби его показанніе
Андрей Трусевичъ	1747 году с чиновнихъ дѣтей отца его войскового товарища за служби отца и его самого
В полку Кіевскомъ	
Алексѣй Прутченко	1740 году з значкових товарищей за служби
Павель Тишкевичъ	1741 году з значковихъ товарищей за служби

Антонъ Ковалевский	1744 году з значкових товарищей за служби
Якимъ Кладинога	1743 году з значкових товарищей за служби
В полку Полтавскомъ	
Михайло Старицкий	1741 году з значкових товарищей за служби дѣда отца и его самого с 1738 году отправленіе
Данило Лаврентиев	1741 году з значкових товарищей за служби дѣда его обозного Полкового Полтавского и его с 736 году в войскових походах отправленіе
Никита Звѣрика	1742 году з войскових канцеляристь за служби его в войсковой Енеральной Канцеляріи отправленіе с 1738 году
Лука Старицкий	1741 году з атамановъ городових полтавскихъ за служби его в чину атаманства городского полтавского в походах і в разних нарядах отправленіе
Лука Руденко	1743 з значкових товарищей за служби отца его Асаули полкового полтавского и его самого в бывшую турецкую войну в походах отправленіе
Іванъ Максимовичъ з братомъ Федором	1743 году з значкових товарищей за служби дѣда ихъ такожъ и отца великобудиского сотника Максима Левченка и его самого з 728 году в походах и в разних нарядах отправленіе
Іосифъ Кереберда Висоцкій	1746 году з козаковъ Полтавского полку за служби его в разних нарядах отправленіе такожъ за содержание на откупѣ Полтавского полку зборовъ надлежащих в скарбѣ войсковой и за вареніе и вистаченіе в Канцелярію Главной Артилеріи и Фортификацій селѣтри
Федоръ Левенець	1747 году з чиновнихъ дѣтей синѣ войскового товариша за служби деда его полковника Полтавского Івана Левенца такожъ отца и его самого в походах многих отправленіе
Димитрій и Андрѣй Бѣлушенки	1748 году з козачого званія за содержание в полку Полтавскомъ подлежащих в скарбѣ войсковой зборовъ с прираченіемъ приibelъ казенной

1. Окіншевич Лев. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Том CLVII. – Мюнхен, 1948. – 223 с.

2. Репан О. Іржа на лезі: Лівобережне козацтво і російсько-турецька війна 1735-1739 років. – К., 2009. – 195 с.

3. Панашенко В.В. Бунчукові, військові і значкові товариші в Гетьманщині // «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Том 2. Наукові студії. – К., 2004; Ї ж. Бунчукові товариші // Київська старовина. – 1997. – №5. – С.24-40; Ї ж. Військові товариші // Київська старовина. – 1998. – №3. – С.166-174.

4. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини. – К., 2008. – 452 с.

5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДІАУК) – Ф.51. – Оп.3. – Спр.18801.

6. ЦДІАУК. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.18818. – 13 арк.

7. ЦДІАУК – Ф.51. – Оп.3. – Спр.7475. – 8 арк.

8. ЦДІАУК – Ф.51 – Оп.3 – Спр.5107

9. ЦДІАУК – Ф.51 – Оп.3 – Спр.7875

Рассматривается проблема становления войскового товарищества как части “неурядовой” старшины Гетманщины в XVIII ст.

Problem of formation of army comradeship as the part of “neuradova starshyna” of Hetmanate in 18 century is reviewing in this article.